
Żelazna

Dzielnice: Wola

Osiedla: Mirów

Atrybuty: Nazwy pamiątkowe Od dat i wydarzeń historycznych

Rok utworzenia nazwy: 1762

Opis

Swoją nazwę zawdzięcza stojącej tu w XVIII w. karczmie „Żelazna (na rogu z dzisiejszą ul. Twardą). Goście jedli, a obok konie podróżnych podkuwał kowal. Zresztą później ulica wyłożona była żelazną kratownicą. Żelazo - lśniący, srebrzysty, dość twardy i stosunkowo trudnotopliwy metal o l.a. 26.

Ciekawostki

Powstała w XVIII w. jako droga łącząca Leszno i Nowolipie pod nazwą Polna. W 1725 ulicę przedłużono do Chłodnej. Stała tu w XVIII w. popularna karczma „Żelazna, od której otrzymała w 1770 nazwę (Twarda \ Sienna). W 1725 dodano odcinek między Leszmem a Chłodną, biegnący wśród pól. W 1770 przedłużono ją do Twardej i zabudowano. W 1784 stały tu pałacyk, 2 kamienice, 6 domów murowanych, 16 domów drewnianych, 4 dworki, 3 browary, 2 młyny, mielcuch, karczma Żelazna. W 1778 na rogu z Leszmem wystawiono koszary gwardii konnej koronnej. W 2. poł. XIX w. zaczęły pojawiać się tu domy modlitw baptystów. W 1819 odnotowano tu 10 domów murowanych, wiele drewnianych, 3 gorzelnie, 3 młyny, 2 kuźnie. W 1836 Żelazną przedłużono do alei Jeruzolimskich, a w 1928 wybrukowano ją między Grzybowską a Ceglana (Pereca). W 1845 przez ulicę przebiegły tory kolei Warszawsko Wiedeńskiej. Ulicę zabudowywano w XIX w. kamienicami polskimi i żydowskimi, pałacami i fabryczkami, choć intensywny okres zabudowy przypadł na przeł. XIX i XX w. W 1909 puszczono ulicą linię tramwajową od Leszna do Złotej, a w 1926 postawiono wiadukt nad torami kolei. Miejscowi Żydzi słynęli jako najlepsi zegarmistrzowie i producenci ozdób choinkowych. Mieszkała tu przede wszystkim ludność zamożniejsza. Działały przy ulicy popularne kina: Bajka, Cristal i Polonia. W 1940 ulica znalazła się w granicach getta i w 1944 została w dużej części zniszczona.

Stan obecny:

Strona nieparzysta:

Bloki osiedla Muranów I. Powstały w 1949-56 wg proj. Bohdana Lacherta. Osiedle powstało na 3-4 metrowej kupie gruzów, której nie sprzątano, bo jak wyliczono, 10.000 robotników z 4 lokomotywami i 420 wagonami, sprzątało by teren w 4 lata. Pierwsze mieszkania, już w 1950 dostali Franciszek Klapiński, który był dozorcą 6 nowych bloków i oprowadzał świeżych lokatorów po nich. Sam otrzymał trzypokojowe mieszkanie. Kolejnym z mieszkańców był przodownik pracy z Mostostalu, budowniczy mostu Śląsko-Dąbrowskiego, Stanisław Korycki. Trzeci lokator Muranowa to był kontroler z MZK Marian Jackowski. (Były to mieszkania w okolicy Żelaznej z galeriami zamiast korytarzy)

Nr 23: Poczta Polska. Stąd odprawia się paczki na cały świat. Powstał na miejscu kamienicy proj. H. Marconiego z 1863.

Nr 27: blok. Mieszkał tu Krzysztof Gierałowski (ur. 1938) - jeden z najwybitniejszych polskich artystów fotografików, uczestnik wielu wystaw krajowych i międzynarodowych.

Nr 31: kamienica. Pięciopiętrowa, powstała na początku XX w. W bramie oryginalna kuta brama; we wnęce bramy kapliczka z namalowanym obrazem Matki Boskiej.

Nr 41: Dom mieszkalny Dembud. Powstał wg proj. Jakuba Waclawka i Grzegorza Stiasnego. Na szczycie stoi rzeźba strzelca, ładnie oświetlona nocą. Blok stanął na miejscu bazarku.

Nr 51\53: zakłady Norblina. Powstały w 1809 jako Walcownia Metali Nieżelaznych Towarzystwa Akcyjnego Norblin, bracia Bauch i T. Werner. Jej właścicielem był syn królewskiego rysownika, Jan Konstanty Norblin, po nim fabryką zarządzał syn Wincenty Konstanty. W latach 80 XIX w. Ludwik Norblin i Teodor Werner założyli Spółkę Akcyjną Fabryk Metalowych Norblin, Bracia Buch i Werner. Wtedy to właśnie zakład przeniesiono tutaj; wcześniej był na Nowym Mieście i na Chłodnej. Na pocz. XX w. był to czołowy producent wyrobów metalowych: sztucców, platerów, sreber, rur, amunicji i drutów. W 1945 zakład upaństwowiono i działał on pod nazwą Walcownia Metali Kolorowych do lat 70 XX w. Fabrykę przeniesiono w latach 80 XX w. na Młociny. Dziś mieści się tu Muzeum Przemysłu i Polskich Samochodów, a także Muzeum Drukarstwa. W 2008 zakład kupił amerykański fundusz inwestycyjny Patron Capital. W 2009 amerykański fundusz Patron Capital uzyskał zgodę konserwatora zabytków na zabudowę fabryki. Przy zachowaniu zabytkowych budynków powstaną tu sklepy, biura, kawiarnie, 3 apartamentowce i muzeum przemysłu. Teatr Scena Prezentacje. Na terenie fabryki działa od 1979 założony przez Romualda Szejda. W 1984 zaadaptowano pomieszczenia fabryczne dla jego potrzeb.

Nr 59\61: Kamienice J.M. Property. 3 domy wg proj. Marka Podbielskiego mają inne fasady, inspirowane przedwojenną zabudową miasta: modernistyczną, z lat 30 i nowoczesną.

~ WARSOWIN. W XIX w. istniał tu browar Barbary i Franciszka Wołowskich, potem w XX w. Władysława Kijoka, który w 1915 wykupiła firma Schiele & Haberbush, która przerobiła zakład na wytwórnię lodu dla ich browaru. Wołowscy popadli w niełaskę księcia Konstantego, byli jednymi z 7 browarników, którzy ukrywali dezertera. Książę nie wiedział którzy, więc kazał wszystkich musztrować, a potem sprzątać końskie łajno z placu. Mimo to Wołowscy cieszyli się dużym szacunkiem. Ich dzieci: Maria żona Szymanowskiego, była znaną pianistką, a Kazimiera była taką pięknoscią, że sam Goethe napisał o niej sonet. Wnuczka Wołowskich, Celina, wyszła za Adama Mickiewicza. Po wojnie, w 1955 umieszczono tu Zakłady Winiarsko-Spożywcze, istniejące tu do 2000. Budynek wieńczyła litera „W w którą wpleciona była Syrenka z kuflem w dłoni zamiast miecza.

Nr 63: Zespół Fabryki Duschik i Szolce. Powstała w 1875-6.

Nr 65: kamienica. Przedwojenna. Pod koniec lat `90 XX w. została opuszczona. W 2004 roku zarwała się część stropów, co spowodowało zawalenie się również fragmentu dachu. Cudem nie zginął nikt z przechodniów.

Nr 87: Biblioteka Instytutu Organizacji i Zarządzania. Powstała w 1955 jako biblioteka publiczna.

Nr 91: w tym domu mieszkał pod koniec życia i zmarł Karol Kurpiński (1785-1857) - kompozytor, o czym informuje tablica pamiątkowa wmurowana w dwusetną rocznicę śmierci artysty.

Nr 97: pałacyk Wojciecha Bogusławskiego. Pierwotnie teren należał do Stanisława Augusta. Ojciec polskiej sceny teatralnej zbudował tu swój pałac, wybudowany w 1807 wg proj. Bonawentury Solariego. Pierwotnie był parterowy z oficynami. Do roku 1822 był on własnością Bogusławskiego. Kolejnym właścicielem był architekt Karol Henryk Galle, który również przebudował pałac. W 1862 pałac kupił abp Zygmunt Szczęsny Feliński, zakładając tu szkołę i sierociniec, prowadzony przez siostry franciszkanki. Do dziś zachował się oryginalny portyk dwukolumnowy do frontu i czterokolumnowy od ogrodu, a także część wystroju wewnętrznego w postaci masek. Dziś mieści się tu Zakład Naukowo - Wychowawczy Rodziny Marii, prowadzony tu od 1862. W czasie wojny siostry pomagały żydowskim dzieciom, za co trafiały do obozów koncentracyjnych. 11 dzieci znalazło tu schronienie, a więcej przetrzucono na stronę aryjską.

W tympanonie umieszczono łaciński napis: [Rzecz] mała, lecz przydatna.

Figura MB Niepokalanej. Wykonana w 1863 przez Andrzeja Pruszyńskiego.

Ogród. Urządzony po wojnie.

Figura św. Józefa.

Nr 103: Kamienica. Przedwojenna. W 1942 budynek został siedzibą Vernichtungskommando, czyli ekipy eksterminacyjnej Sonderkommando der Sipo-Umsiedlung. Do lipca 1943 mieścił się tu areszt i katownia mieszkańców getta w podziemiach. Budynek zwano potocznie Befehlstelle. 23.04.1943 grupa ŻOB pod wodzą Natana Szulca próbowała odbić SIPO, ale siła ognia hitlerowców była zbyt wielka i większość powstańców zginęła.

Tablica. Umieszczona tu w latach 50, dla upamiętnienia oddziału Natana Szulca, próbującego odbić więźniów z Befehlstelle.

Strona parzysta:

Nr 18: Kamień-pomnik upamiętniający żołnierzy AK Zgrupowania Chrobry II

Nr 20: Ochronka żydowska. Powstała w II poł. XIX w., oprócz wychowania uczyła także elementarnych nauk.

Nr 28: Sienna Center. Powstała na miejscu starego DH Feniks z lat 60 XX w.

Nr 32: Dom Handlowy Feniks. Powstał w 1971-2 wg proj. Jana Zdanowicza, wyróżniony w konkursie na Mistra Warszawy 1972.,

Nr 54\56: Mennica Państwowa. Początkowo w tym miejscu stał browar i magazyny Junga, później, od 1926 Zakład Mleczarski GORDOWO Andrzeja Gordowskiego. Teraz mieści się tu od 1958 również Muzeum Numizmatyczne. Wcześniej mennica działała na Bielańskiej i Mareckiej. Obecny, nowoczesny budynek powstał w 1994, gdyż gmach na Pereca 21 okazał się za mały. Pracuje tu 11 maszyn Schuler, które produkują 13 monet na sekundę. Uruchamiając maszynę, Wałęsa żartował, że niepokoi go nazwa maszyny :)

Nr 64: Kamienica przedwojenna. Przyścienna kapliczka z figurą Matki Boskiej. Tabliczka pod nią informuje, że wykonano ją na cześć papieża Jana Pawła II.

Nr 66: Kamienica. Powstała prawdopodobnie w 1911 roku. Przed wojną mieściły się tu słynne w okolicy zakłady wędliniarskie Martyniaka. W bramie resztki dekoracji. Wpisana do rejestru zabytków, dziś jest opuszczona i zdewastowana. W mieszkaniach zachowały się wartościowe detale, np. podłogi, piece kaflowe czy sztukaterie.

Nr 68: Kamienica. Przed I wojną prowadził tu sklep z galanterią skórzaną Lisowski z Młynarskiej.

Nr 90: Szpital Położniczy św. Zofii. Zbudowany w 1912 jako Zakład Rodzącej Kobiety z inicjatywy Stanisława Zaborowskiego i Leona i Zofii Goldstandów wg proj. Henryka Gaya. Dziesięć lat później dobudowano piętro i szpital mógł pomieścić ok. 100 pacjentek. 14.09.1939 został wprawdzie zbombardowany, ale odbudowano go jeszcze we wrześniu. Działał wtedy jako szpital wojskowy, a później więzienny dla Pawiaka; do połowy stycznia 1945 mieściły się tu koszary hitlerowskie. W latach 1945-56 działał jako Wojskowym Szpitalem Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego potem jako położniczy, ale pozbawiono go patronki, przywróconej dopiero w 1992. W 1960-1 szpital przebudowano. W 1995 szpital otrzymał tytuł Szpitala przyjazny dzieciom, nadany przez WHO i UNICEF, wtedy również wyremontowano budynek, unowocześniając go.

Osiedle Za Żelazną Bramą. Powstało w 1965-72 wg proj. Jerzego Czyży, Jana Furmana, Jerzego Józefowicza i Andrzeja Skopińskiego. Po wygraniu konkursu na osiedle w 1961, zdecydowano zagałęcić nieco zabudowę i prace rozpoczęto w 1965. Zastosowano nową metodę o nazwie „Stolica, polegającą na wlewaniu betonu w szalunki, a po zastygnięciu wznoszono je wyżej, wylewając kolejne ściany. Robotnicy pracowali na 3 zmiany, zimą sprowadzano lokomotywy, które dogrzewały instalacje i pozwalały pracować bez ustanku. Wreszcie, w 19 blokach 16-pietrowych i kilku 10-pietrowych zamieszkało ok. 25000 osób. Zrezygnowano z budowy pawilonów handlowych. Większość mieszkań, poza M5 ma ciemne kuchnie, ściany przemarzały i przeciekały. C.O. zostało spaprane od projektu aż po wykonanie i nie działało, przez co administracja musiała wydawać lokatorom piecyki elektryczne. Były ciągle problemy z wodą w ogóle, nie tylko z ciepłą, a kanalizacja zamiast spływać do kolektorów, często wylewała nieczystości przez muszle na mieszkania. Po ok. 15 latach większość usterek usunięto, ściany ocieplono i otynkowano, wszystko ogromnym kosztem. Na przeł. lat 80 i 90 XX w. bloki te zwane były Chinatown, ponieważ mieszkania wynajmowali najczęściej Azjaci, handlujący na bazarach i stadionie.

Bloki osiedla Miedziana. Powstały w 1963-7 wg proj. Andrzeja Milewskiego i Zygmunta Stepińskiego. Jest to kilka bloków 10- i 12-pietrowych między Sienną a Twardą. Na rogu z Twardą stały baraki z pierwszą izbą wytrzeźwień, ale zostały rozebrane pod budowę osiedla.

Bloki osiedla Pańska. Powstały w 1965-9 wg proj. Jana Zdanowicza. 12-pietrowe bloki. Wokół Pańskiej.

Bloki osiedla Złota. Powstały w 1959-63 wg proj. Stanisława Bieńkuńskiego.

Data nadania nazwy: 1762 rok
